

Cuvîntul păcii sau lumi în război
religie, ostilitate și reconciliere
în sud-estul Europei

LUKE A. VERONIS

De cîte ori abordăm subiectul religiei în sud-estul Europei, ne vin în minte atît tema „*cuvîntului păcii*” cît și cea a „*luminilor în război*”. Pentru mulți dintre noi, religia constituie un element fundamental de autoidentificare. Religia poate juca un rol important nu numai în solidarizarea sau divizarea oamenilor, ci, în orice țară, ea poate avea prin învățăturile sale și un rol pacificator, transmițînd un mesaj de iubire, toleranță și libertate atît între indivizi, cît și între diferitele sisteme religioase, sau, dimpotrivă, ea poate accentua diferențele care conduc la diviziune, oprimare și chiar la „războaie sfinte”. Conducătorii despotici recurg adeseori la asemenea distorsionări ale mesajului religios pentru a găsi un mijloc de a se menține la putere sau pentru a-și uni poporul împotriva unui presupus „dușman comun”. Din păcate, abuzurile religioase se pot regăsi chiar și în zelul greșit direcționat și proasta înțelegere a propriei credințe. Asemenea lideri spirituali își confundă uneori rolul de propovăduitori ai *Adevărului Veșnic* cu cel de păstrători ai identității etnice sau de propovăduitori ai viziunii proprii asupra adevărului.

În momentul actual, cel mai izbitor exemplu din sud-estul Europei îl constituie tragedia din fosta Iugoslavie. Jurnaliștii au încercat în mod repetat să prezinte această calamitate în termenii unui conflict între grupuri religioase care au în spate secole de ură instilată de diversele părți, ortodoxă, catolică sau musulmană. Fără îndoială că au existat momente în care vreun preot creștin sau musulman a profitat de poziția conferită de funcția sa pentru a propovădui un presupus patriotism, implicînd numele lui Dumnezeu într-un război național așa-zis „sfînt”. În același timp, nu trebuie însă uitat că liderii comunităților ortodoxe, catolice și musulmane au denunțat acest război și au declarat în repetate rînduri că acest conflict nu este un război între religii, ci un război între politicieni. Liderii naționali nereligioși ai fiecărei tabere au fost, cel mai adesea, cei care au încercat să descrie această luptă drept una „sfîntă” pentru păstrarea propriei identități naționale și religioase.

Nenumărate exemplificări ale subtemei „*Cuvîntul păcii sau lumi în război: religie, ostilitate și reconciliere în sud-estul Europei*” pot fi găsite în perioada ultimilor cinci ani de tulburări și război din fosta Iugoslavie.

Totuși, devreme ce vin la această conferință din partea Albaniei, voi prefera să îmi concentrez expunerea asupra regiunii și religiei cu care sînt cel mai familiarizat. M-aș putea referi la modul general la felul în care principalele patru comunități religioase din Albania, musulmanii suniți, musulmanii beктаși, creștinii ortodocși și romano-catolicii, s-au străduit să ofere nu numai discursuri pacifatoare, ci și acțiuni pacifatoare, deși chiar în același timp anumite elemente din cadrul acestor comunități au adoptat atitudini în măsură să aibă drept rezultat „lumi aflate în război.” Totuși, îmi voi îndrepta atenția cu precădere asupra unor exemple din însăși Biserica Ortodoxă, încercînd să prezint felul în care ea s-a străduit să fie un oficiant al păcii și un factor de reconciliere în Albania zilelor noastre, în ciuda diverselor elemente ce acționează în contradicție cu acest țel al ei.

Însă pentru a evalua prezentul, e nevoie să cunoaștem întrucîtva istoria religioasă unică a Albaniei din ultimii două mii de ani¹. Veți găsi o schiță istorică sintetică în notele explicative. Dintr-o astfel de privire generală ne putem face o idee despre varietatea configurației religioase albaneze și, de asemeni, putem observa modul în care religia a jucat cînd un rol pozitiv, cînd unul negativ — ea a fost folosită ca să legitimizeze războaie adeseori percepute ca războaie juste împotriva opresiunii sau, dimpotrivă, deținînd poziții care îi confereau putere, ea a fost folosită uneori într-o manieră coercitivă, în defavoarea altor religii

aflate în inferioritate din acest punct de vedere, sau, pe de altă parte, modul în care diversele religii au conlucrat, ba chiar au suferit împreună, spre binele țării în ansamblu.

Odată cu democrația instalată la începutul anilor '90, toate cele patru principale comunități religioase din Albania au stăruit asupra necesității unei coexistențe pașnice și a unei toleranțe caracterizate prin respect reciproc. Necesitatea unei astfel de atitudini este evidentă. Ultimele statistici privind credințele religioase, întocmite în 1942, dezvăluiau o proporție de 54,2% musulmani suniți, 20,7% ortodocși, 14,8% musulmani beктаși, 10,3% catolici². Diversitatea generală a credințelor religioase persistă chiar și astăzi, când ar trebui inclusă în acest tablou o nouă categorie, cea a ateilor. Singura cale posibilă pentru o Albanie pașnică este ca aceste comunități religioase să acorde importanța cuvenită respectului reciproc și coexistenței pașnice.

Însă în vreme ce liderii principalelor patru comunități religioase s-au străduit să pună la loc de cinste un spirit de camaraderie caracterizat prin pace și respect, anumite elemente din fiecare comunitate au contribuit la tentația de a se transforma în „lumi în război.”

De exemplu, elemente naționaliste din Grecia precum și din Albania au deformat mesajul general de pace a Evangheliei al Bisericii Ortodoxe. Anumite grupuri au încercat să folosească Biserica Ortodoxă ca pe un instrument de divizare a diverselor grupuri etnice din Albania. De pildă, unii episcopi, preoți și lideri din Grecia au făcut apel la minoritatea greacă din sudul Albaniei să se ridice în numele ortodoxiei și să se unească cu Grecia. Aceste elemente naționaliste ignoră faptul că Biserica Ortodoxă a Albaniei are în componența sa nu numai o minoritate greacă, ci și majoritatea de credincioși ortodocși albanezi, precum și slavi și aromâni. În timp ce naționaliștii greci își urmăresc propriile țeluri, naționaliștii albanezi au încercat la rîndul lor să intervină în structura internă și în conducerea Bisericii Ortodoxe. Acești naționaliști albanezi, deși foarte mulți dintre ei nici măcar nu sînt creștini ortodocși, au încercat să impună legi restrictive în măsură să sfînjenească treburile interne ale vieții Bisericii Ortodoxe.

Astfel de elemente străine sînt comune tuturor comunităților. În timp ce liderii musulmani vorbesc de o coexistență pașnică, influențe străine fanatice seamănă ură și divizare. Încă din 1992 au fost trimise din Egipt un milion de exemplare ale Coranului în traducere albaneză. În prologul acestei traduceri se afirmă: „Albania s-a eliberat din Gheena comunistă. Ea este avanpostul triumfului islamic european pe care îl formează împreună cu Kosovo și Bosnia-Herțegovina. Comunismul a încercat să distrugă relația acestui frumos triumfi islamic, iar Albania a răspuns răsturnînd ordinea comunistă. Acum însă trebuie să ieșiți de sub puterea diavolului blestemat — diavolul creștinismului. Negreșit, aveți multe de recuperat și trebuie să faceți eforturi susținute pentru a conlucra cu frații voștri musulmani.”³

Un alt incident grav a avut loc nu mai departe de septembrie 1996, cînd cîțiva tineri albanezi aflați într-o tabără islamică au vandalizat, la indicația unor lideri islamici, o biserică ortodoxă din Voskopoja (Moscopole) și au profanat ireparabil douăzeci și trei de fresce din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea răzuind fețele și ochii sfinților, și scrijelind cuvintele „Allah este mare” atît în albaneză cît și în arabă. Acest act de vandalism a stîrnit reacții puternice în întreaga țară, toate comunitățile religioase, inclusiv liderii comunității islamice, denunțîndu-l ca atare. În același timp, totuși, el a tras încă un semnal de alarmă asupra pericolului pe care îl pot reprezenta grupurile străine fanatice care seamănă ură și diviziune în Albania.

Kosovo constituie un alt subiect fierbinte în sud-estul Europei. Deși majoritatea știrilor privind această regiune se referă nemijlocit la luptele purtate aici, consecințele lor se pot resimți adeseori și în Albania, chiar dacă într-un mod mai puțin direct. Mulți locuitori din Kosovo s-au refugiat în Albania și, odată sosiți aici, ei nu au renunțat la mentalitatea lor, care este în multe cazuri nu numai anti-sîrbă, ci și anti-ortodoxă. Adeseori, ei nu înțeleg și nici nu

acceptă degrabă faptul că majoritatea creștinilor ortodocși din Albania sînt chiar etnici albanezi și că astfel atitudinea lor anti-ortodoxă seamănă ură și divizare în rîndul albanezilor.

Totuși, alături de aceste exemplificări negative, mult mai multe ilustrări pozitive demonstrează mai degrabă cooperarea, toleranța, camaraderia pașnică pe care comunitățile religioase se străduiesc să le propovăduiască. Voi prezenta cîteva exemple în ce privește Biserica Ortodoxă.

În primul rînd, mesajul suprem al Evangheliei creștine poate fi rezumat în poruncile gemene „iubește-l pe Dumnezeu cu toată inima, mintea, sufletul și puterea ta” și „iubește-ți aproapele ca pe tine însuți”. Această a doua poruncă este una atotcuprinzătoare. Aproapele nostru nu este doar fratele nostru întru credința creștină, ci și orice musulman sau adept al unei religii noi, precum și orice ateu. Preafericitul Arhiepiscop Anastasios, liderul spiritual al Bisericii Ortodoxe Autocefale a Albaniei, a propovăduit adeseori această dragoste atotcuprinzătoare față de fiecare om, indiferent de credința sau necredința sa, de vreme ce toți oamenii sînt creați după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Ca răspuns la această atitudine, o anecdotă relevantă susține că el este Arhiepiscopul ortodocșilor și al ateor.

Strîns legată de acest mesaj de iubire este credința că dragostea adevărată nu este posibilă în absența libertății. Și din nou, Arhiepiscopul Anastasios a subliniat în repetate rînduri necesitatea respectării în Albania a libertății fiecărei persoane de a-și alege credința și de a și-o manifesta după cum socotește de cuviință. Creștini fiind, credem desigur într-un adevăr absolut și veșnic, și avem datoria de a vesti această Evanghelie tuturor. În același timp însă, respingem din răspuțeri orice formă de coerciție, forță sau manipulare. Respectul față de fiecare individ constituie un imperativ. Nu putem crede într-o coexistență pașnică dacă nu acceptăm acest drept fundamental al libertății de alegere. În mai 1992, Arhiepiscopul a ținut un discurs public privind necesitatea relaționării „libertății religioase, drepturilor omului și Bisericii Ortodoxe”.

Însuși guvernul albanez a înțeles această problemă și i-a acordat importanța cuvenită votînd în 1992 o lege cu privire la „bazele libertății și drepturilor omului” în care se afirmă: „[Statul] nu poate încălca dreptul la gîndire, conștiință, religie proprie. Fiecare persoană este liberă să își aleagă religia sau credința, și să și le manifeste individual sau colectiv, în viața publică sau privată, în doctrina sau practica religioasă precum și în comportare”.⁴

Acest respect reciproc se poate lesne observa cu ocazia oricărei sărbători religioase majore, fie ea sunnită, beктаșită, ortodoxă sau catolică, cînd liderii comunităților religioase își fac vizite demonstrînd, astfel într-o manieră concretă necesitatea toleranței reciproce și a unei coexistențe pașnice și binevoitoare.

Importanța propovăduirii credinței noastre într-un mod pozitiv a fost subliniată atît păstorilor Bisericii Ortodoxe, cît și credincioșilor de rînd. Biserica a reiterat adesea convingerea că nu trebuie să vorbim împotriva nimănui ca fiind *comuniștii răi, ateii răi, necredincioșii răi*. Stăruim asupra prezentării Evangheliei într-o manieră pozitivă, care să sublinieze bogăția și puterea iubirii, speranței și păcii pe care ea le deține și, poate, alte ideologii sau sisteme religioase nu.

Alături de cuvîntul păcii întru toleranță și coexistență pașnică este la fel de imperativă tema reconcilierii, mai ales în momentul de față, cînd Albania se află într-un moment de răscruce. Cunoaștem cu toții criza civilă care a înghițit Albania în lunile din urmă. Chiar în timp ce ne întîlnim astăzi aici, albanezii se pregătesc pentru alegerile naționale care au loc mîine și care ar putea constitui un pas concret înspre reconcilierea unui stat rănit și divizat, sau dimpotrivă, înspre reluarea conflictelor și o și mai mare înstrăinare a unora față de ceilalți. „Reconciliere” este un termen la care s-a tot apelat în ultimele luni, însuși guvernul actual autointitulîndu-se „guvern de reconciliere”.

Biserica Ortodoxă s-a concentrat în a se transforma într-un instrument de reconciliere în Albania. Desigur, prima și cea mai însemnată împăcare a umanității trebuie să fie cea dintre

om și Dumnezeu. Dintotdeauna Biserica a susținut că, păcătuiind, omul s-a îndepărtat de Dumnezeu încă de la începutul istoriei și că o pace adevărată și trainică nu poate fi găsită pînă nu are loc reconcilierea cuvenită. Acesta a fost mesajul pe care l-a transmis Arhiepiscopul Anastasios în discursul către națiune cu prilejul sărbătorii Paștelui. Deopotrivă însă cu mesajul împăciuirii în termeni absoluți, biserica s-a străduit să ofere un mesaj cît se poate de concret și de pragmatic, de reconciliere a națiunii aflate în plină criză.

Biserica Ortodoxă a făcut numeroase declarații în ultimele luni. Într-un comunicat de presă adresat națiunii la 12 februarie 1997, cu o lună înainte ca violența și anarhia să înghită întreaga țară, ea susținea: „În acest moment critic, Biserica este alături de oamenii nevinovați care trec prin grele încercări. Ea găsește că este de datoria ei să reamintească fiecărei părți implicate că, pentru a se depăși această nouă încercare, trebuie abandonată orice formă de dezinformare și violență. Violența naște ură, iar ura întunecă mințile și inimile, aruncîndu-ne pe toți în cercul vicios al exploatării și rebeliunii. Pentru a depăși această criză, fiecare din părțile implicate trebuie să dea dovadă de mai mult calm, mai multă sinceritate, o mai mare deschidere față de ideea reconcilierii, de o colaborare mai strînsă cu celelalte părți, și mai ales de mai multă dreptate și mai multă iubire în eforturile de reparație. Nu este drept ca victimele să fie oameni nevinovați și dezinformați”.

Întrucît criza a continuat să ia amploare, Arhiepiscopul s-a adresat din nou națiunii pe 6 martie: „Am cîteva cuvinte să vă zic în chip de rugă: să spunem *nu* sîngelui; *nu* luptelor; *nu* armelor; *nu* urii. Numai cu calm, căință, sinceritate, iertare și reconciliere poate fi asigurată o pace adevărată și poate fi deschisă calea spre un viitor mai bun”.

În cele din urmă, pe măsură ce țara a fost cuprinsă de o anarhie generală, un comunicat din 15 martie anunța: „Destul! Această nebunie trebuie să înceteze. Nu s-a mai pomenit ca cineva să protesteze împotriva nedreptății care i s-a făcut de un altul mai puternic, făcînd el însuși nedreptăți altora mai slabi decît el. Cei care se poartă astfel nu par să creadă în nimic. Totuși, mai ales cei care aparțineți unei comunități religioase, ascultați cu luare aminte acestea ce vă zic: oricît veți fura, nu veți prospera. E ca atunci cînd ați investit în schemele piramidale. Vă veți bucura o vreme, dar la urmă veți pierde totul. Nimeni nu se poate juca cu dreptatea lui Dumnezeu”.

Sperăm ca din acest scurt studiu de caz al Albaniei să se întrevadă faptul că religia poate contribui atît la efortul de reconciliere și pace cît și la întreținerea confuziei și războiului. Am ilustrat în acest studiu ambele situații. Am prezentat felul în care liderii religioși se luptă să contureze un spirit de camaraderie și pace între diversele comunități, precum și felul în care, în chiar acest timp, elemente concrete și periculoase din fiecare grup seamănă ură și diviziune. Asociației pentru Democrație în Balcani îi revine responsabilitatea morală de a răspîndi un mesaj hotărît pe viitor. Ea trebuie să reamintească liderilor religioși din componența sa, oamenilor obișnuiți, precum și elementelor străine ce își fac intrarea în aceste țări, că noi, cei mulți, dorim ca religia să urmeze prima cale și nicidecum pe cea de a doua, a urii. Comunitățile religioase trebuie să se îngrijească în mod deosebit să cultive un spirit de coexistență pașnică, toleranță și reconciliere la moduri mai ample, nu doar prin discursuri și acțiuni concrete, ci chiar prin monitorizarea și controlarea elementelor interne și internaționale care țintesc spre alte scopuri. În acest fel, religia poate îndeplini rolul de pacificator în sud-estul Europei și poate ajuta ca întreaga regiune să se bucure de un viitor mai stabil, mai armonios și purtînd mai multă iubire în el.

NOTE

1. Conform tradiției bisericești, creștinismul a fost răspîndit și adoptat în teritoriile vechii Ilirii începînd cu secolul întîi d. Hr. Pînă în secolele XVI-XVII această regiune a fost un teritoriu creștin. Numai după mai multe decenii, poate chiar secole, de la Marea Schismă a avut loc o delimitare clară a țării în nordul romano-catolic și sudul creștin-ortodox.

Imperiul Otoman a ajuns treptat să dețină controlul asupra celei mai mari părți din Balcani, și implicit asupra Iliriei, începând cu secolul al XIV-lea. Albania s-a putut bucura de gustul libertății și independenței numai pentru o perioadă foarte scurtă, din 1443 pînă în 1479, cînd eroul său național, Gjergj Kastrioti Skanderberg, a condus o revoltă împotriva turcilor, reușind să-i îndeparteze. Este interesant de remarcat că Skanderberg însuși fusese ienicer în armata turcă înainte de a se dezice de trecutul său otoman, de a se întoarce la rădăcinile sale creștine și de a ridica oamenii în numele idealului naționalismului albanez și creștinismului. (Vedem aici o exemplificare concretă a modului în care religia a jucat un rol de solidarizare a unui popor împotriva opresorului său, deși, într-adevăr, rezultatul a fost războiul).

În timpul ocupației otomane configurația religioasă a Albaniei a suferit modificări dramatice. Oprimarea majorității creștine a presupus nedreptăți de natură economică, socială și, uneori, intoleranță religioasă. Ca urmare a acestora, precum și a altor cauze, dintre care nu în ultimul rînd absența scrierii în limba albaneză și, implicit, absența unei filologii creștine care să perpetueze credința în inima poporului, Albania s-a diferențiat de cele mai multe teritorii din sud-estul Europei prin aceea că majoritatea poporului albanez a trecut la credința islamică.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, albanezii s-au luptat să își recîștige independența țării față de Imperiul Otoman aflat atunci în agonie. Însă, spre deosebire de multe alte țări balcanice care aveau o moștenire religioasă comună ce le unea, albanezii erau divizați în musulmani suniți și beктаși, creștini ortodocși și catolici. Singurul lucru în măsură să îi unească era naționalitatea lor. Se poate ca acesta să fi fost unul din motivele pentru care faimoasa zicere a poetului albanez, Pasko Vasa (1878), „Religia albanezilor este Albania”, a devenit un strigăt unificator în lupta pentru independența Albaniei. Mulți dintre fondatorii Albaniei moderne au lăsat deoparte diferențele religioase pentru a-și aduce contribuția la edificarea unei patrii independente.

Această luptă unită pentru un țel comun a contribuit la rîndu-i la instalarea unei viziuni tolerante în relațiile dintre diversele comunități religioase. În același mod în care au conlucrat la începutul secolului pentru a pune bazele unei patrii albaneze, sau la mijlocul secolului în confruntarea cu statul comunist și cu ideologia sa militant ateistă, cele trei comunități religioase sînt acum din nou azvîrlite într-un rol ce implică suferință și persecuție.

Odată cu căderea regimului comunist în 1990/91, cele trei comunități religioase s-au găsit din nou în aceeași poziție, și anume aceea de a încerca să își reînvie din cenușă infrastructura și comunitățile după 45 de ani de persecuție. O ilustrare a efectelor dezastruoase pe care le-a avut asupra Bisericii Ortodoxe o jumătate de secol de opresiune a ateismului militant o constituie distrugerea a 1608 biserici și mănăstiri. Înainte ca Enver Hoxha să limiteze drastic libertatea și influența bisericii în 1944, existau în Albania peste 430 de preoți ortodocși. Conducerea bisericească a scăzut pînă la 335 de preoți la începutul anilor șaizeci, iar după declararea statului laic în 1967, cînd toate religiile au fost interzise cu desăvîrșire, fețele bisericesti ale ortodoxiei s-au redus la 22 de preoți și diaconi pînă în anul 1990. Toți preoții depășeau vîrsta de 70 de ani și nici unul nu era în stare să restabilească singur structura Bisericii.

2. *Gazeta Shqiptare, Supplemento a La Gazzetta del Mezzogiorno*, Tirane, 24.4.93, p.14.

3. *Kur'an-i, Perkthim me Komentin. Perktheu dhe komentoi: H.Sherif Ahmeti*, Cairo. El-Zahra per informacionin arab, 1992, p.1.

4. **Suplimentul la legea Nr.7491 din 29.04,1991**, privind principiul prevederilor constituționale, Tirana, 31.03.1993, Legea nr. 506.

Traducere de Doina Baci

*

Luke A. VERONIS (n.1965) deține titlul de master al Institutului Teologic Ortodox „Sfînta Cruce” (Massachusetts) și al Seminarului Teologic Fuller . În prezent preot în Albania, el a activat ca misionar în cîteva țări africane. Colaborator la mai multe reviste și antologii, Luke A. Veronis a publicat în 1991 volumul **Missionaries, Monks and Martyrs: Making Disciples of All Nations**.

Luke A. Veronis, *Words of Peace or Worlds at War: Religion, Hostility and Reconciliation in South Eastern Europe*, prelegere ținută la conferința „Cultură și reconciliere în sud-estul Europei” din 26-29 iunie 1997 de la Salonic, și preluată cu permisiunea autorului.